

A Phenomenological Study of Individual, Cultural, and Familial Harms of Divorce Based on the Lived Experiences of Divorced Women

Ebrahim Fehli

*Assistant Professor of Counseling, Seyyed Jamaledin Asadabadi University, Asadabad, Hamedan, Iran.
fehli@sjau.ac.ir

Jamshid Heydari

Assistant Professor of Educational Sciences, Seyyed Jamaledin Asadabadi University, Asadabad, Hamedan, Iran.
jh92id@gmail.com

Received: 2025/02/05

Accepted: 2025/05/28

DOI:

10.22034/jpcs.2025.1278151.1309

ABSTRACT

The aim of the present research was to examine post-divorce harms based on the lived experiences of divorced women. The approach is qualitative and the research method is interpretive phenomenology. The research population consisted of all divorced women in Hamadan province over the past 15 years. The sampling method was purposive, and the research sample included 26 individuals selected based on theoretical data saturation. The data collection tool was semi-structured interviews. Data analysis was conducted in three stages: axial coding, open coding, and selective coding, resulting in a total of 117 categories, 48 open codes, and 17 axial codes. These categories were presented in three sections: the individual domain with 74 categories, 30 open codes, and 12 axial codes; the cultural domain with 15 categories, 6 open codes, and 2 axial codes; and the family domain with 28 categories, 12 open codes, and 3 axial codes. To ensure the credibility of the data, Guba and Lincoln's method was used. The results showed that these women faced individual harms such as behavioral and emotional problems, economic difficulties, lack of planning, worries about the future, sensitivity and irritability, problems related to remarriage, negative attitudes toward men, and negative attitudes toward life. In the cultural domain, they were afflicted with harms related to negative views of others and society, feelings of insecurity in the workplace, living environment, and community. In the family domain, they struggled with issues such as lack of support from family members, feelings of being a burden, concerns about the status and future of their children, and longing in the absence of the father.

Keywords: Post-divorce Harms, Divorced Women, Lived Experiences.

► **Citation (Vancouver):** Fehli E, Heydari J. A Phenomenological Study of Individual, Cultural, and Familial Harms of Divorce Based on the Lived Experiences of Divorced Women. *Police Cultural Studies*, 2025; 12(1): 45-61.

► **Citation (APA):** Fehli, E., Heydari, J. (2025) A Phenomenological Study of Individual, Cultural, and Familial Harms of Divorce Based on the Lived Experiences of Divorced Women. *Police Cultural Studies*, 12(1), 45-61.

مطالعه پدیدارشناسانه آسیب‌های فردی، فرهنگی و خانوادگی طلاق

بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی آسیب‌های پس از طلاق بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه بود. رویکرد کیفی و روش پژوهش پدیدارشناسی تأویلی است. سیمای پژوهشی را کلیه‌ی زنان مطلقه استان همدان در ۱۵ سال اخیر تشکیل دادند. روش نمونه‌گیری هدفمند و نمونه پژوهشی ۲۶ نفر بود که بر مبنای اشباع نظری داده‌ها انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه ساختار یافته بود، تجزیه و تحلیل داده‌ها در سه مرحله: کدگذاری محوری، کدگذاری باز و کدگذاری انتخابی انجام گرفت و به طور کلی ۱۱۷ مقوله، ۴۸ کدباز و ۱۷ کد محوری بدست آمد. این مقوله‌ها در سه بخش: حیطه فردی با ۷۴ مقوله، ۳۰ کد باز و ۱۲ کد محوری، حیطه فرهنگی با ۱۵ مقوله، ۶ کد باز و ۲ کد محوری و حیطه خانوادگی با ۲۸ مقوله، ۱۲ کد باز و ۳ کد محوری نشان داده شد. جهت اعتباربخشی به داده‌ها از روش گویا و لینکلن استفاده شد، نتایج نشان داد: این زنان در زمینه فردی با آسیب‌های رفتاری، عاطفی، مشکلات اقتصادی، بی برنامه بودن، نگرانی نسبت به آینده، حساسیت و زود رنجی، مشکلات مرتبط با ازدواج مجدد، نگرش منفی به مردها، نگرش منفی به زندگی، در زمینه فرهنگی گرفتار آسیب‌هایی در ارتباط با نگاه منفی اطرافیان و اجتماع، احساس عدم امنیت در محیط شغلی و محل زندگی و اجتماع و در زمینه خانودگی نیز با مشکلاتی مانند حمایت نشدن از طرف اعضای خانواده، احساس سربار بودن، نگرانی نسبت به وضعیت فرزندان و آینده آن‌ها و دل‌تنگی‌های آن‌ها در غیاب پدر، دست به گریبان هستند.

کلیدواژه‌ها: آسیب‌های پس از طلاق، زنان مطلقه، تجارب زیسته.

ابراهیم فهلی

* استادیار رشته مشاوره، دانشگاه سید جمال الدین اسدآبادی، اسدآباد، همدان، ایران.

fehli@sjau.ac.ir

(نویسنده مسئول)

جمشید حیدری

استادیار رشته علوم تربیتی، دانشگاه سید جمال الدین اسدآبادی، اسدآباد، همدان، ایران.

jh92id@gmail.com

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۴۵-۶۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۱۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۷

شناسه دیجیتال (DOI):

10.22034/jpcs. 2025.1278151.1309

◀ **استناد (ونکوور):** فهلی، ا.، حیدری ج. مطالعه پدیدارشناسانه آسیب‌های فردی، فرهنگی و خانوادگی طلاق بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه. *مطالعات فرهنگی پلیس*، ۱۴۰۴؛ ۱۲(۱): ۴۵-۶۱.

◀ **استناد (APA):** فهلی، ا.، حیدری، ج. (۱۴۰۴). مطالعه پدیدارشناسانه آسیب‌های فردی، فرهنگی و خانوادگی طلاق بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه. *مطالعات فرهنگی پلیس*، ۱۲(۱)، ۴۵-۶۱.

طلاق یک فرایند چندبعدی است که بسیاری تصمیمات، تغییرات و سازگاری‌ها را درگیر می‌کند، ابعاد هیجانی طلاق که حل و فصل نمی‌شود؛ فرد مطلقه را سال‌های زیادی با مسائل مختلف رشد فردی و کشمکش خانوادگی روبرو می‌سازد و مشکلاتی چون شیوع اختلال هراس، بی‌خوابی شدید که اثر معناداری بر کیفیت زندگی افراد دارد و کاهش امید به تندرستی را به دنبال خود می‌آورد (فوکودا^۱ و همکاران، ۲۰۰۵)، به نقلِ حفاریان، کجیاف و کامکار، ۱۳۸۸).

پژوهش لورنز، ویکراما، کانگر و الدر^۷ (۲۰۰۶) نشان داد: زنان مطلقه نسبت به زنان متأهل به‌طور معناداری در سال‌های اول بعد از طلاق سطوح بالاتری از فشار و اضطراب روانی و در یک دهه بعد سطوح بالاتری از بیماری را تجربه می‌کنند. نتایج پژوهش آکتر و بگام^۸ (۲۰۱۲) نیز نشان داد که افراد مطلقه در علائم موجود در زمینه‌های مختلف عملکرد شامل اختلالات عملکرد روان‌شناختی؛ مانند افسردگی شدید، سرخوردگی، اضطراب، ناراحتی، ناامیدی، افکار خودکشی، اعتماد و عزت‌نفس پایین، عدم توانایی مسئولیت‌پذیری، اختلالات عملکرد اجتماعی؛ اجتناب از برنامه‌های اجتماعی، احساس خجالت میان جمع، منزوی شدن و اختلالات عملکرد جنسی و بی‌علاقه بودن در رنج هستند.

همچنین در تحقیقات دیگر مشخص شد: پیامدهای اقتصادی منفی طلاق برای زنان بیش از مردان بوده است (کورنی و کوپونن^۹ (۲۰۱۴)، احساسات ناشی از طلاق می‌تواند بر توانایی تصمیم‌گیری، انکار واقعیت، ایجاد خشم و مشکلات جسمی تأثیر منفی داشته باشد (توماس و ریان^{۱۰}، ۲۰۱۴) و نگاه منفی جامعه به زنان طلاق بر روابط

خانواده بنیاد و مایه آرامش انسان و قوام نسل و کانون تربیت انسان‌های صالح است. در قرآن کریم از خانواده به عنوان کانون آرامش (روم، آیه ۲۱) و آکرمن^۱ از آن به عامل شفاعت و ایثار بخش دردهای انسان (هالی جی^۲، ۱۹۷۶، ترجمه ثنائی، ۱۳۹۹) تعبیر می‌نماید. این کانون آرامش و عامل ایثار بخش در اثر تعارضات زناشویی^۳ دچار آسیب شده و در روند افزایش تعارضات بین همسران، برخی ازدواج‌ها منجر به طلاق^۴ و جدایی می‌شود. طلاق در لغت به معنای رها کردن و آزاد کردن است. گواهی (۱۳۹۶) بیان می‌دارد طلاق نوعی گسست و جدایی در بنیان‌های اساسی خانواده است که منجر به جدایی همیشگی، همراه لوازم آن می‌شود. در شریعت نیز گسست پیوند زناشویی به فسخ طلاق صورت می‌گیرد (محقق داماد، ۱۳۸۶).

طلاق یک مسأله جهانی است که توسط متخصصین مختلف و سازمان‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است (هشام صالح و اوپیسینی، ۲۰۱۷).

آمارها در زمینه طلاق رو به تزايد بودن طلاق را نشان می‌دهد، طلاق در سال ۱۳۹۹ با (۱۸۳۱۹۳) فقره، ۳۶ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۹۸ و سال ۱۴۰۰ با (۲۰۱۶۶۳) فقره، ۱۰ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۹۹ را نشان می‌دهد (خبر آنلاین، به نقل از مرکز آمار ایران، ۱۴۰۱). آمار طلاق در استان همدان نیز از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵، از ۲۴۱۹ مورد طلاق در سال ۱۳۸۵، به ۴۰۰۰ مورد در سال ۱۳۹۵ رسیده است (سازمان ثبت‌احوال کشور، ۱۴۰۱). باوجود این آمارها، بررسی پیامدها و آسیب‌های پس از طلاق در کنار بررسی علل آن، می‌تواند به کاهش طلاق منجر شود. وقتی طلاق اتفاق می‌افتد معضلات زیادی را برای افراد و خصوصاً زنان مطلقه، خانواده آن‌ها و جامعه به وجود می‌آورد.

7- Lorenz. & Wickrama & Conger & Elder
8- Akter, M. & Begum, R.
9- Corinne, w. & Koivunen, J
10- Thomas, C & Ryan, M.

1- Akerman
2- Jay Haley
3- Marital Conflict
4- Divorce
5- Hisham Saleh, R. & Luppicini, R.
6- Fukuda

اجتماعی و سلامت روان آنها اثرات منفی برجای می‌گذارد (کاکوکسن^۱، ۲۰۱۶).

کودکان خانواده‌های تک والد که به‌وسیله مادر اداره می‌شوند استرس روانی، مشکلات شخصیتی، مشکلات مدرسه، پرخاشگری و عدم سازگاری با گروه هم سن را در مقایسه با سایر کودکان بیشتر تجربه می‌کنند (مهی^۲، ۲۰۱۵ و پارکر، دورانت و هسلتون^۳، ۲۰۲۱).

حیاتی و سلیمانی (۱۳۹۷) با مطالعه کیفی بر روی زنان و مردانی که طلاق گرفته‌اند، که زنان در بعد اجتماعی و فرهنگی (شامل زیر مضمون‌های اعمال کنترل، انگ اجتماعی، سردی روابط اطرافیان، مورد طمع واقع شدن، دشواری ازدواج مجدد، هراس از ازدواج، فقدان فرصت ازدواج مجدد، زن در جایگاه اتهام و شیء شدگی) بسیار بیشتر از مردان دچار آسیب می‌شوند.

سرپرست خانوار بودن مسائل و مشکلات زنان مطلقه را تشدید می‌کند و آنها را با چالش‌ها و دغدغه‌های بیشتری مواجه می‌سازد. انگ بیوه شدن، هراس اجتماعی، بی‌خانمانی و فقدان حمایت اجتماعی باعث ایجاد ناامنی برای زنان مطلقه می‌شود (خیراللهی، جعفری قمری و باباخانی، ۱۳۹۸). بنی‌هاشمی، علی‌مندگاری، کاظمی پور و غلامی فشارکی (۱۴۰۰) در پیامدهای اجتماعی طلاق به دو عامل مهم "آسیب‌های روحی و روانی" و "اختلال در اجتماعی شدن فرزندان طلاق" همچنین در پژوهش یاریگر روش (۱۴۰۱) مشخص شد طلاق منجر به اضطراب و پریشانی، عدم حمایت مالی و عاطفی، سرگشتگی و بعضاً از دست دادن فرزند یا محدود شدن ارتباط با او شده است.

در زمینه مشکلات هویتی و اجتماعی طلاق پژوهش باسیتی و شاه‌چراغی (۱۳۹۶) که به روش کیفی انجام گرفته نشان داد: از دست دادن پایه‌های هویت، منزلت و حمایت اجتماعی، انزوی اجتماعی و تنهایی، انگ یا برچسب خوردن از سوی جامعه» احساس طرد شدن از جامعه و

تجربه نوعی احساس جدایی، عدم امنیت فردی، تعرض به حریم خصوصی و به تبع آن به خطر افتادن امنیت روانی آنها را به دنبال داشته است، زنان فرزنددار که مسئولیت فرزند خود را داشته‌اند، در تأمین نیازهای روحی و مالی فرزند خود مسئولیت مضاعف را احساس می‌کردند، ایفای هم‌زمان نقش پدری و مادری برای فرزند، مشکل دیگر این زنان بوده است.

این پژوهش‌ها و همچنین پژوهش‌های دیگری که در ارتباط با علل طلاق انجام گرفته، بر این امر دلالت دارد که این پژوهش‌ها باید به جنبه کاربردی موضوع بپردازند و بررسی پیامدهای طلاق به صورت کاربردی می‌تواند در این خصوص راهنمای مجریان امر باشد. یکی از راه‌های کمک به کاهش طلاق، یافتن راهی است که آنها را متوجه مشکلات دنیای بعد از طلاق نماید. تجربه زیسته افرادی که در دنیای بعد از طلاق زندگی کرده‌اند و با رنج‌های آن آشنا هستند می‌تواند منبع معتبری برای تأمل بیشتر زنان در آستانه طلاق برای تجدیدنظر در تصمیم خود باشد، همچنین شناسایی و توجه به این آسیب‌ها، متولیان امر و برنامه ریزان جامعه را متوجه وضعیت این گروه اجتماعی نماید تا در راستای حل مشکلات آنها در ابعاد مختلف چاره‌اندیشی نمایند. در این راستا پژوهش‌های انجام گرفته از نظر کاربردی بودن جامعیت کافی را نداشته است و هنوز خلاء پژوهش‌های کاربردی در خصوص پیامدهای طلاق وجود دارد. پژوهش حاضر تلاش کرده است تا با نگاهی کاربردی و رویکردی مبتنی بر بافت، پدیده طلاق را در بستر تجارب زیسته‌ی زنان مطلقه، موردبررسی قرار داده و تا حدودی شکاف موجود در تحقیقات گذشته را پر کند. مسئله اساسی این پژوهش این است که پیامدهای فردی، فرهنگی و خانوادگی زنان مطلقه استان همدان بر اساس تجارب زیسته آنان چگونه است؟

1- Küçükşen, K.

2- Mohi G

3- Parker, G. Durante, K.M. Hill, S.E. & Haselton, M.G.

روش این پژوهش کیفی، از نوع پدیدارشناسی تأویلی بود. مطابق رویکرد پدیدارشناسی، افراد به شکل فعالی دنیای خویش را خلق می‌کنند و نسبت به تجارب و ارتباطات روزانه خودآگاه هستند. به‌منظور درک و فهم جوهر یا ساختار یک تجربه، پژوهشگران تجارب زیسته شده و دست‌اول افراد مختلف در باره یک پدیده را در کنار هم می‌گذارند و طبقه‌بندی می‌کنند و پژوهشگر با آگاهی بیشتر امکان رسیدن به بینش یا درک جوهر یک پدیده را پیدا می‌کند (توفورد ال- نیومن پی^۱، ۲۰۱۲، به نقلِ باسیتی و شاه‌چراغی، ۱۳۹۶). به بیان دیگر تجارب زیسته، مجموعه اعمالی است که در آن، تمایلات، احساسات، تفکر، خلاقیت و تخیل انسان‌ها به کنش متقابل با محیط فیزیکی و با دیگر انسان‌ها می‌پردازد و در این فرایند جهان خود را می‌آفریند (بلیکی^۲، ۲۰۰۷؛ ترجمه حسنی، ایمان و ماجدی، ۱۳۹۶).

جامعه مورد انتخاب این پژوهش را کلیه زنان مطلقه استان همدان در ۱۵ ساله اخیر تشکیل دادند. با توجه به کیفی بودن پژوهش، نمونه پژوهشی به‌صورت هدفمند از بین زنان مطلقه استان همدان انتخاب شد، انتخاب نمونه در این بخش تابع روند تحقیق و تعداد نمونه بر اساس «معیار اشباع نظری داده»^۳ ۲۶ نفر از زنان مطلقه استان همدان بودند. معیارهای ورود و خروج مشارکت‌کنندگان در این پژوهش زنان مطلقه‌ای بودند که در ۱۵ ساله اخیر طلاق گرفته‌اند و برای مشارکت در پژوهش و مصاحبه اعلان آمادگی کرده‌اند. ابزار این پژوهش مصاحبه نیمه ساختاری بود، همچنین بر مبنای فن سه سوسازی یا چندجانبه نگری که معتقد است نتایج به‌دست‌آمده از یک منبع غالباً موجب تقویت نتایج به‌دست‌آمده از منابع دیگر می‌شود و داده‌ها را معتبرتر می‌نماید (کریمی و نصر، ۱۳۹۱) از منابع مکتوب، فیش‌برداری برگرفته از مطالعات پیشین در زمینه مشکلات

بعد از طلاق زنان مطلقه، جهت تکمیل اطلاعات موردنیاز این بخش پژوهش استفاده شد.

از نظر اجرا، بعد از هماهنگی اداری با سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) استان همدان و کسب رضایت از تک‌تک افراد مطلقه، در مراکز مشاوره بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) استان به گردآوری اطلاعات پژوهشی اقدام گردید. مصاحبه متناسب با تحمل و آمادگی روحی و علاقه مشارکت‌کنندگان انجام گرفت، برای رعایت تضمین اخلاق پژوهش در ابتدای مصاحبه به مشارکت‌کنندگان گفته شد که متن مصاحبه‌ها محرمانه بوده هر موقع صلاح بدانند می‌توانند از انجام مصاحبه صرف‌نظر کنند، در این پژوهش اسامی مستعار است.

برای حفظ ارتباط مشاوره‌ای، احساس راحتی و آرامش مصاحبه‌شوندگان از گوش دادن فعال، انعکاس احساس و محتوا استفاده شد، سؤالات تا حد امکان باز و تنها در صورتی که نیاز بود، سؤالات هدایت‌کننده پرسیده شد. به لحاظ زمانی هر مصاحبه به‌طور میانگین حدود یک ساعت به طول انجامید، مصاحبه با طرح سؤالی کلی آغاز و بعد با وارد شدن به مؤلفه‌های هدف، مشکلات اصلی بعد از طلاق مورد سؤال واقع می‌شد، حدود ۸۰ درصد داده‌های مصاحبه با کسب اجازه از مشارکت‌کنندگان در مصاحبه، ضبط شد و بعد روی کاغذ بازنویسی گردید، در مورد برخی پاسخ‌گویی‌ها که برای ضبط صدا آمادگی نداشتند، پاسخ‌ها همان‌جا دقیقاً یادداشت‌برداری شد و بدین ترتیب مشکلات بعد از طلاق زنان مطلقه بر اساس تجارب زیسته‌ی آنان مشخص شد.

تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ی کیفی، که همان بیانات و حالات اساسی و کلیدی مشارکت‌کنندگان در مصاحبه و دسته‌بندی آن‌ها برحسب مقوله‌ها است، به روش تحلیل سیستماتیک^۴ اشتراک و کوربین^۵ (۱۹۹۰) انجام شد.

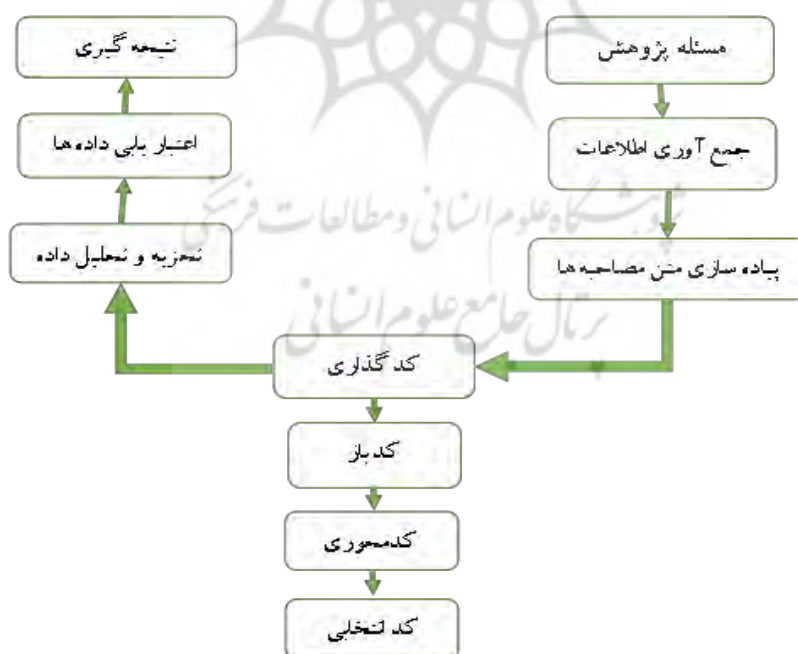
4- Systematic analysis
5- Strauss, A. & Corbin, J.

1- Tufford L& Newman P
2- Blaikie N
3 -Theoretical saturation

تحلیل سیستماتیک با استفاده از مراحل تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری انجام گرفت، فرآیند کدگذاری به عنوان فرایند فعال شناسایی، برچسب‌گذاری و طبقه‌بندی داده‌هایی که متعلق به برخی انواع پدیده‌ها بوده، یا بیانگر آن‌ها به سه شیوه، کدگذاری باز^۱ (به منظور مشخص کردن معنی موجود در داده‌ها)، کدگذاری محوری (گروه‌بندی منظم گدهای مختلف در کنار یکدیگر تحت یک گروه سلسله مراتبی فراگیر) و در نهایت کدگذاری انتخابی (به منظور ساخت یک داستان از پیوندهای متقابل بین طبقه‌ها) انجام و بدین شکل تفسیر و معنا دهی به داده‌های جمع‌آوری شده را ممکن ساخت (جی ترسی^۲، ۲۰۱۳، ترجمه خنیفر و منیری شریف، ۱۳۹۴).

برای اعتباریابی داده‌ها از روش کوبا و لینکلن^۳ (رضاپور نصرآباد، ۱۳۹۶)، استفاده شد. بر این اساس برای افزایش اعتبار درونی (روایی) داده‌ها پس از انجام مصاحبه و پیاده کردن متن مصاحبه‌ها، جهت رعایت معیار باورپذیری^۴ داده‌ها برای تأیید به افراد بازگردانده شد (ابوالعالی، ۱۴۰۰).

متن مصاحبه‌ها به ۳ نفر از محققین حوزه خانواده‌درمانی داده شد که کدگذاری‌ها توسط آن‌ها انجام گیرد تا شباهت رونوشت‌ها و تحلیل‌های انجام گرفته به ۱۰ نفر از مشارکت‌کنندگان که امکان دسترسی به آن‌ها وجود داشت برگردانده شد، که تمامی آن‌ها این داده‌ها را تأیید کردند. برای افزایش اعتبار درونی داده‌ها از معیار توافق پذیری^۵ نیز استفاده شد، یعنی مفاهیم استخراج‌شده توسط محقق و مفاهیم استخراج‌شده توسط محققان دیگر بررسی شود. پس از انجام کدگذاری توسط این صاحب‌نظران شباهت زیادی میان مفاهیم و مقولات استخراج‌شده توسط دیگر محققان و مفاهیم و مقولات مستخرج توسط محقق مشاهده گردید که این گواه بر صحت داده‌ها بود، همچنین معیار مقبولیت داده‌ها از طریق درگیری مداوم با موضوع و داده‌های پژوهش تعیین شد. در شکل ۱ مدل مفهومی پژوهش قابل مشاهده است که با مسئله پژوهش شروع و به نتیجه گیری ختم شده است.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

در جدول شماره ۱ مشخصات زنان مطلقه مشارکت کننده در مصاحبه آورده شده است. در این جدول برخی از اطلاعات این زنان درج شده است.

جدول ۱: مشخصات زنان مطلقه مشارکت کننده در مصاحبه

شماره مشارکت کنندگان	سن	سال جدایی	تعداد فرزندان		محل زندگی فرزندان با		شغل	محل زندگی
			پسر	دختر	مادر	پدر		
۱	۲۵	۲	۰	۰			بیکار	خانه پدری
۲	۲۷	۴	۰	۱	*		آرایشگر	مستاجر
۳	۱۸	۱	۰	۰	*		بیکار	خانه پدری
۴	۲۷	۵	۰	۰			بیکار	خانه پدری
۵	۲۹	۵	۱	۰	*		آرایشگر	مستاجر
۶	۳۵	۱۰	۱	۰	*		نظافتچی	مستاجر
۷	۴۰	۱۲	۱	۱	*		بیکار	خانه پدری
۸	۳۰	۵	۰	۰			نظافتچی	مستاجر
۹	۳۵	۷	۰	۱	*		بیکار	خانه پدری
۱۰	۲۲	۳	۰	۰			بیکار	خانه پدری
۱۱	۳۳	۷	۱	۱	*	*	شرکت	منزل شخصی
۱۲	۲۸	۵	۰	۱	*		بیکار	خانه پدری
۱۳	۲۰	۱	۰	۰			بیکار	خانه پدری
۱۴	۴۲	۸	۱	۰	*		نظافتچی	مستاجر
۱۵	۴۴	۱۱	۱	۱	*		آرایشگر	مزل شخصی
۱۶	۳۲	۹	۰	۲			نظافتچی	مستاجر
۱۷	۳۶	۱۰	۱	۰	*		بیکار	خانه پدری
۱۸	۴۱	۱۵	۲	۱	*		شرکت	خانه پدری
۱۹	۲۲	۲	۰	۰			بیکار	خانه پدری
۲۰	۲۵	۴	۰	۱	*		بیکار	خانه پدری
۲۱	۲۸	۶	۱	۰	*		بیکار	خانه پدری
۲۲	۳۲	۸	۰	۰			شرکت	مستاجر
۲۳	۴۱	۱۵	۰	۱	*		بیکار	خانه پدری
۲۴	۲۲	۱	۰	۰			بیکار	خانه پدری
۲۵	۲۵	۴	۱	۱	*		نظافتچی	مستاجر
۲۶	۳۰	۷	۰	۰			بیکار	خانه پدری

یافته‌ها

در جدول شماره ۲ آسیب‌های مرتبط با حیطه فردی ارائه شده است. در این جدول کدهای باز، محوری و انتخابی ذکر شده و برای آن‌ها مقوله‌های که نشان‌دهنده آن کدها

در این بخش کدهای انتخابی، کدهای محوری، کدهای باز و مقوله‌های مرتبط با آسیب‌های سه حیطه فردی، خانوادگی و فرهنگی مورد بحث قرار خواهد گرفت.

است، ارائه شده است. به عنوان مثال برای کد محوری
فکر می‌کنم که چرا این طوری شد" در جدول درج گردیده
است.

جدول ۲: آسیب های حیطه فردی بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه

کد انتخابی	کد محوری	کد باز	مقوله ها
مشکلات فردی	درگیری فکری	نگرانی فکری مداوم به گذشته	- نصف شب‌ها به گذشته فکر می‌کنم که چرا این طوری شد؟ - خاطرات گذشته مرتب تکرار می شود و خیلی اذیت می شوم.
		اشتغال ذهنی به آینده	- شب‌ها به این وضع فکر می‌کنم، که خدا آینده ما چه می شود. - مشغله ذهنی آدم صد برابر می‌شود، وقتی همه‌کاره زندگیاات بشوی.
	در زمینه رفتاری	منزوی شدن	- در مناسبت‌ها و جشن‌ها نمی‌روم، اول شلوغ بودم، هر جامه‌مانی بود اول من بودم، ولی الان نه. - بعد از طلاق خانه فامیل خیلی کم رفت و آمد می‌کنم.
		تفاوت شدن نسبت به اطرافیان	- بعد از طلاق نسبت به همه اطرافیان بی‌احساس شده‌ام. - حتی از دوستان دختر سابق هم فرار می‌کنم.
		حساس و زودرنج شدن	- حساس و زودرنج شده‌ام، - زود عصبانی می‌شوم انتظار دارم خیلی دیگران من را درک کنند.
	مشکلات فردی	بیماری	- الان چند بار دکتر عصب رفتم. - وضع روحی خوبی ندارم، قرص مصرف می‌کنم.
			- اکثرأ معده درد دارم ولی عکس و آزمایش‌ها سالمه - از وقتی جدا شدم مشکلات جسمی من خیلی بیشتر
		بی برنامه بودن	- خانم‌های مطلقه خیلی آسیب‌پذیر هستند. - ما آسیب دیدیم دیگه، باید باور کنیم.
			- اصلاً هدفی ندارم. - برای آینده هیچ هدفی ندارم - با این وضع چه هدفی می‌توانم داشته باشم؟
			- برای آینده‌ام برنامه‌ای ندارم، ولی می‌دانم آینده بدتر می‌شود و خوب نمی‌شود. - با این وضع هیچ آینده‌ای ندارم. - با این همه مشغله ذهنی اصلاً به آینده فکر نمی‌کنم.
		نگرش منفی به مردها	- می‌ترسم اعتماد کنم، شمار مو به یک مرد غریبه بدهند. - الان سرکار می‌روم می‌ترسم خدا یا صاحب‌خانه کیه؟ - اگر کاری پیدا می‌شود می‌گویم اینجا آقا نباید باشد.
			- از مردها زده شده‌ام - مردها گرگ هستند، همه مردها. - همه مردها چشمشان دنبال دیگران است
	مشکلات عاطفی	سرزنش خود	- خودخوری می‌کنم. - مشکل که پیش می‌آید من خودم را بیشتر سرزنش می‌کنم.

ادامه جدول ۲: آسیب‌های حیطه فردی بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه

مقوله‌ها	کد باز	کد محوری	کد انتخابی
- برای من خیلی زجرآور است، عین آدم‌های افسرده می‌شینم. - خدا وکیلی افسرده شدم یا سرکارم یا بیمارستان - از نظر روحی من خیلی افسرده هستم.	احساس افسردگی		
	عصبی بودن		
- خیلی عصبانی هستم. - خیلی زود به هم می‌ریزم و بعد پشیمان می‌شوم. - خیلی تند خو شدم، زود با دیگران درگیر می‌شوم.			
- زندگی ما مانند این است که: شما آبگوشتی بگذاری، همه چیز بریزی نمک، نخود، سیب‌زمینی... ولی هیچ گوشت نداشته باشد، این دیگر طعم ندارد، وقتی یکی می‌گوید من از چیزی لذت بردم مثلاً از فلان غذا میوه و یا لباس خوب لذت بردم می‌گویم چی می‌گه؟	لذت بخش نبودن زندگی	نگرش منفی به زندگی	مشکلات فردی
	فکر و اقدام به خودکشی		
	وابستگی به والدین		
	حساس شدن به نگاه اطرافیان		
- یک بار تا مرز خودکشی رفتم دوستانم کمک کردن. - سه بار خودکشی کردم، کاش نمی‌رفتم به این زندگی. - اگه فکر بچه‌ام نبود خودکشی می‌کردم.			
- من این چهار سال با پدرم و مادرم بودم و الان به آن‌ها وابسته شده‌ام، - من از تنها بودن می‌ترسم. - وابسته به مادرم هستم. - می‌گویم من بدون اونا(پدر و مادرم)چطور زندگی کنم؟			
- وقتی چند نفر از اطرافیان باهم حرف می‌زنند، فکر می‌کنم راجع به من حرف می‌زنند و می‌گویند چرا طلاق گرفته؟ - همسایه‌ها باهم حرف می‌زنند می‌گویم شاید از من حرف می‌زنند.			
- مشکل مالی خیلی ناراحتم می‌کند. فقط همین یارانه و کمک کمیته امداد را دارم. - مستأجر هستم، پدر و مادرم هم نمی‌توانند کمک کنند، با همین یارانه و کمک کمیته امداد زندگی می‌کنم. - قرض بالا آوردم، مجبور شدم بدون اطلاع خانواده‌ام یکی از کلیه‌هایم را بفروشم تا قرض‌ها را بدهم و راحت بشوم.	داشتن مشکل مالی	مشکلات اقتصادی	مشکلات فردی
	در دفاع از خود	احساس ناتوانی	
	در رسیدن به خود		
	از نگرانی از شهادت مورد جدید با شوهر قبلی	مشکلات مرتبط با ازدواج مجدد	
	ترس از شکست در ازدواج مجدد		
- چون مطلقه هستی، نمی‌توانی از خودت دفاع کنی. - خیلی حرف‌ها هست که باید بخوری. - مجبور هستی مشکلات را تحمل کنی و خودت از خودت دفاع کنی.			
- از وقتی طلاق گرفتم دیگه نمی‌تونم مثل گذشته به خودم برسم. - چون مطلقه هستی، نمی‌توانی به خودت برسی.			
- خواستگار آمده بهترین‌ها را رد کردم، از ترس زندگی که دیدم، - می‌ترسم از اینکه یکی هم بیاید بگذارد برو، چند سال گذشته ولی هنوز وقتی یکی بیاید دست وپایم می‌لرزد، این واقعاً بد دل و بد دهان نیست؟ مثل شوهر گذشته‌ام نیست؟			
- اصلاً نمی‌خوام ازدواج کنم، می‌گم این هم مثل اون میشه - اصلاً به ازدواج فکر نمی‌کنم، می‌ترسم مثل آن بشود، تحمل شکست را ندارم، - اگر باز طلاق بگیرم، خانواده دوباره من را قبول می‌کنند؟ نه.			

ادامه جدول ۲: آسیب های حیطه فردی بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه

مقوله‌ها	کد باز	کد محوری	کد انتخابی
- باید فردی باشد که موقعیت من را داشته باشد، شرایط من را داشته باشد، خیلی کم پیش می‌آید. - البته فرصت‌ها بوده، ولی این افراد سن زیاد داشتن، پیرمرد بود - دیگر هم سن خودم پیدا نمی‌شود، بوده ولی هم‌سطح شوهر قبلی هم نبوده، باب ازدواج مجدد من نبوده. - مثل مهره سوخته، به حس جسمی، نیاز جنسی اصلاً فکر نمی‌کنم - به فکر نیاز جنسی نیستم. - مجبور هستی اگر نیاز هم داری آن را نبینی. - آن موقع آزادتر بودم، هر جا می‌خواستم می‌توانستم بروم الان نه. - آن موقع آزادتر بودم، الان به خانه خواهرت بروی در غذایی. - فکر می‌کردم بعد از طلاق مثل شاه می‌گردم ولی اشتباه می‌کردم. - خواب؟ کم‌خوابی شدید دارم. - شب‌ها خواب ندارم، خوابم کو؟ هی فکر می‌کنم (گریه می‌کند). - هر شب یک قرص خواب می‌خورم تا خوابم ببرد. - اصلاً شب‌ها خواب ندارم، وقتی هم که می‌خوابم خواب‌های وحشت‌ناک می‌بینم، ترسناک، خواب‌های ترسناک که بیدار می‌شوم هیچی از آن‌ها یادم نیست. - سختی‌ها بود ولی هر چه بود یک مرد بالای سرم بود. - الان جرات داری با یکی سلام‌علیک کن، یک مرد بالای سرم بود راحت می‌رفتم و می‌آمدم الان چی؟	محدود شدن ازدواج مجدد	مشکلات مرتبط با مطلقه بودن	
	نادیده گرفتن نیاز جنسی خود		
	محدود تر شدن آزادی		
	مشکلات خواب	کم خوابی	
		کابوس‌های شبانه	
	احساس نا امنی در نبود همسر		

ناظر به آینده هستند که با تجربه استرس زیاد، ناامیدی و نگرانی از آینده و ترس از اعتماد مجدد به مردها همراه می‌شود. همچنین تجربه سخت طلاق موجبات احساس تنهایی، بی‌حوصلگی، زودرنجی، عصبی بودن و انزوای طلبی در این زنان شده است، به تبع آن‌ها گاهی مجبور می‌شوند که برای فرار از این مسائل به مصرف قرص‌های آرام‌بخش روی آورند، به اطرافیان خود وابستگی پیدا کنند و یا در مواردی دست به خودکشی بزنند.

در جدول شماره ۳ آسیب‌های مرتبط با حیطه فرهنگی ارائه شده است. در این جدول کدهای باز، محوری و انتخابی ذکر شده و برای آن‌ها مقوله‌های که نشان‌دهنده آن کدها است، ارائه شده است. به عنوان مثال برای کد محوری "مشکلات مرتبط با شغل" مقوله‌هایی مانند "خیلی

با توجه به تحلیل داده‌های مرتبط با آسیب‌های حیطه فردی که در جدول شماره ۱ قابل مشاهده است، این آسیب‌ها شامل ۷۴ مقوله، ۳۰ کد باز و ۱۲ کد محوری است. تجزیه و تحلیل داده‌های جدول فوق در رابطه با آسیب‌های طلاق در حیطه فردی نشان داد: از مهم‌ترین پیامدها و مسائلی که گریبان گیر زنان مطلقه بود، پدید آیی مشکلاتی است که تمامی ابعاد زندگی فردی، آن‌ها را درگیری کرده است، گستره این مشکلات بسیار وسیع است، به‌طوری‌که احساسات، افکار، اعمال، باورها و فیزیولوژی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این زنان به دلیل زخم‌های ناشی از طلاق خود، وضعیت بودن در زمان حال را به فراموشی می‌سپارند و همواره یا به گذشته خود نظر می‌کنند که با درگیری فکری و اشتغال ذهنی به گذشته و همسر سابق، احساس پشیمانی، سرزنش خود، افسردگی، احساس خسران در زندگی دست‌وپنجه نرم می‌کنند و یا

دوست دارم کار کنم ولی برای زن با وضعیت ما کار نیست." در جدول درج گردیده است.

جدول ۳: آسیب‌های حیطه فرهنگی بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه

کد انتخابی	کد محوری	کد باز	مقوله‌ها
مشکلات فرهنگی	مشکلات مرتبط با شغل	نبود شغل	- خیلی دوست دارم کار کنم ولی برای زن با وضعیت ما کار نیست. - برای ما کار خیلی کم است، اگر هم باشه حاشیه داره.
		حاشیه‌های اشتغال	- الان برایم کار فروشندگی هست، ولی به خاطر پیشنهادهایی که می‌دهند سرکار نمی‌روم. - جایی که می‌روم کارکنم مدارک را که می‌بری تا می‌فهمند می‌گویند با من دوست شو، این است که کار نمی‌روم.
	مشکلات مرتبط با اطرافیان	نگاه منفی جامعه نسبت به زنان	- جامعه افتضاحه هر جا می‌فهمند مطلقه‌ای فوری دیدشان عوض می‌شود. - جامعه با زن مطلقه بدرفتاری و بی‌احترامی می‌کند. - شهر کوچک است، همدیگر را می‌شناسند، می‌دانند مطلقه هستم و این خیلی اذیتم می‌کند.
		آزار از حرف مردم	- آبرو برود همه چیز می‌رود، ولی با همه حساسیت ما، مردم خیلی حساس هستند. - طرز فکر همسایه‌ها آزاردهنده است، آدم یک هفته برای یک حرف درگیر است. - حرف‌های دیگران من را آزار می‌دهد، کاش خوشان هم آدم درستی بودند.
		زخم‌زبان اطرافیان	- به من زخم‌زبان می‌زنند، زن‌برادرم می‌گویند تو اگر خوب بودی با همسرت می‌ساختی - الان هم زخم‌زبان می‌زنند، هزار جور پشت سر آدم حرف می‌زنند. - بعد از طلاق خیلی سرزنش می‌شدم، شب‌ها گریه می‌کردم، نامهربانی زیاد بود.
		فکر بد زنان شوهردار	- یک جا بود کار می‌کردم، درحالی‌که خیلی رعایت می‌کردم، وقتی خانمش فهمید مطلقه هستم از شوهرش خواست نگذارد کارکنم. - شده حتی فامیل نزدیک طوری رفتار می‌کرد که انگار می‌خواهم شوهرش را از او بگیرم.

جنسی است، که فکر می‌کنند چون زن مطلقه است می‌تواند مورد سوءاستفاده جنسی قرار بگیرد.

در جدول شماره ۴ آسیب‌های مرتبط با حیطه خانوادگی ارائه شده است. در این جدول کدهای باز، محوری و انتخابی ذکر شده و برای آن‌ها مقوله‌هایی که نشان‌دهنده آن کدها است، ارائه شده است. به عنوان مثال برای کد محوری "حمایت نشدن" مقوله‌هایی مانند "پدر و مادر نمی‌توانند کمکم بکنند، چون وضع مالی آن‌ها هم خوب نیست." در جدول درج گردیده است.

با توجه به تحلیل داده‌های مرتبط با آسیب‌های حیطه فرهنگی که در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است، این آسیب‌ها شامل ۱۵ مقوله، ۶ کد باز و ۲ کد محوری است. تجزیه و تحلیل داده‌های جدول فوق نشان داد: از نظر فرهنگی با توجه به اینکه بافت فرهنگی جامعه ما سنتی است و پدیده طلاق در جامعه ایرانی ما پذیرفته شده نیست، جامعه نسبت به این زنان نگرش منفی پیدا می‌کند و حمایت اجتماعی را که لازمه شرایط جدید این زنان است از آن‌ها به عمل نمی‌آورد، همین مسئله موجب می‌شود زندگی آن‌ها پس از طلاق به لحاظ اجتماعی، شغلی، ازدواج مجدد و جایگاه اجتماعی دچار اختلال بشود. آزاردهنده‌ترین مشکل زنان که کاملاً فرهنگی است تلقی مردان دیگر و حتی زنان همسر دار نسبت به این زنان در مورد مسائل

جدول ۴: آسیب های حیطه خانوادگی بر اساس تجارب زیسته زنان مطلقه

کد انتخابی	کد محوری	کد باز	مقوله ها
مشکلات خانوادگی	حمایت نشدن	مالی	- پدر و مادر نمی توانند کمک بکنند، چون وضع مالی آنها هم خوب نیست. - خانواده می گفت ، برادرها و پدر و خواهرم می گفتند اگر جدا بشویی به تو می رسیم، دروغ گفتند، هیچ کدام کمک نکردند.
		عاطفی	- بعد از جدایی هیچ کمکی نکردن، خانواده خودم هم هیچ کمک نکردن. - در خانه راحت نیستم، منت می گذارند که چرا طلاق گرفتی.
	در رابطه با والدین و خواهر برادران	حساسیت خانواده	- از ترس اینکه فکر بد نکنند هر جا بروم می گویم کجا رفتم. - از خانه که بیرون می آمم باید بگویم کجا می روم، به مامانم میگم که فکرها دیگه نکنه.
		طلاق	- خانواده ظاهراً حرف نمی زنند ولی معلومه که ناراحت هستند، می گویند: باید صبر می کردی، بچه بودی صبر می کردی بهتر می شد. - طلاق که گرفتم خانواده ام می دانستند چطور زندگی می کردم، باز میگن چرا قدر زندگی اش را ندانست.
		اصرار خانواده بر ازدواج	- خواستگار می آید حتی خیلی بزرگتر از من می گویند برو، من هم نمی توانم تصمیم درستی بگیرم، باب میل من نیست، خانواده می گوید هر کی آمد برو. - مامانم میگه ازدواج کن برو.
		احساس زیر منت بودن	- یک لقمه نان که می خورم داداشم انگار جور دیگری نگاه می کنند، منت می گذارند. - پا را کج بگذاری حرف می زنند، محبت ندارند، نیش و کنایه هست. - فکر می کنم سربار پدر و مادرم هستم. - دائم چشم ما به هم می افتد، سر سفره احساس می کنی اضافه هستی.
	مشکلات فرزندان	ناسازگاری فرزندان	- الان مشکل دیگر من بچه های برادرم هستند که ۲ تا بچه دارد با بچه های من دعوا می کنند. - بچه هایم هر شب مرتب باهم دعوا می کنند، باهم نمی سازند، مخصوصاً دو تا پسرهایم.
		وضع روحی فرزندان	- وضع روحی بچه ها بعد از طلاق من بدتر شده. - پسر من که الان ۱۱ سال دارد عصبی شده، قرص عصب مصرف می کند.
		درگیری فکری بچه با پدر	- پسر من می گفت بچه ها در کلاس با باباهایشان می آیند، با ماشین دنبال بچه ها می آیند پس من چی؟ - معلم می پرسد بابا کجاست خجالت می کشم. - دختر من ۷ ساله شده، می گه چرا طلاق گرفتی چرا بابا ندارم، خوش به حال فلانی که بابا داره.
		آسیب دیدن	- ما ممکن است تحمل کنیم ، برای بچه های ما مثل پتک است که سرش بخورد. - آینده بچه ها، با این وضع مالی که داریم، بچه ها بزرگ می شوند، من چه کار کنم؟
	مشکلات خانوادگی	احساس خلأ در فرزند	- نمی گوید دل تنگ هستم با پر خاشگری می گوید. - یک بار پدرش به گوشی من زنگ زد، چشم بچه با اشک پر شد ما که نمی توانیم جای پدر را پر کنیم.
		محدود شدن ازدواج مجدد	- با این بچه ها اصلاً ازدواج فکرش را هم نمی کنم. - الان هم برای ازدواج هستند به خاطر پسر قبول نمی کنم. - ازدواج مجدد با بچه قبول نمی کنند تضمینی نیست.

استرس زیاد، ناامیدی و نگرانی از آینده و ترس از اعتماد مجدد به مردها همراه می‌شود. همچنین تجربه سخت طلاق موجبات احساس تنهایی، بی‌حوصلگی، زودرنجی، عصبی بودن و انزوایی در این زنان شده است، به تبع آن‌ها گاهی مجبور می‌شوند که برای فرار از این مسائل به مصرف قرص‌های آرام‌بخش روی آورند، به اطرافیان خود وابستگی پیدا کنند و یا در مواردی دست به خودکشی بزنند.

مطالعه ادبیات پژوهشی همسو با این حیطه نشان می‌دهد که مشکلات بعد از طلاق به دلیل تحمل صدمه جدی به فرد مطلقه منجر به اختلال استرس حاد^۱ در وی گردیده و به علت تداوم این استرس حاد به اختلال بادوام‌تری به نام استرس پس از آسیب^۲ که در راهنمای تشخیصی و آماری اختلال‌های روانی^۳ (DSM5) مطرح شده است، تبدیل گردیده است (ویتبورن و هالچین، ۲۰۱۴؛ ترجمه سید محمدی، ۱۳۹۵)، پژوهش نشان می‌دهد طلاق تأثیر منفی بر سازگاری افراد مطلقه می‌گذارد و در صورت حل و فصل نشدن ابعاد هیجانی طلاق، فرد مطلقه را سال‌های زیادی با مسائل مختلف رشد فردی و کشمکش خانوادگی روبرو می‌سازد و مشکلاتی چون شیوع اختلال هراس، بی‌خوابی شدید و کاهش امید به تندرستی را برای فرد به وجود می‌آورد (فاکودا و همکاران، ۲۰۰۵، به نقل حفریان، کجباف و کامکار، ۱۳۸۸)، کلبه‌گ و دانز (۱۹۹۹) نیز تأکید می‌کنند: احساسات ناشی از طلاق می‌تواند بر توانایی تصمیم‌گیری، انکار واقعیت، ایجاد خشم و مشکلات جسمی تأثیر بگذارد (توماس و ریان، ۲۰۱۴).

نتایج این پژوهش همسو با نتایج پژوهش روشنی، تافته و خسروی (۱۳۹۸) است. آن‌ها در فرا تحلیل پژوهش‌های طلاق در ایران، پیامدهای منفی طلاق برای زنان و فرزندان را مورد بررسی قرار دادند. مشکلات برگشت به خانه پدری، آزار و اذیت همسر سابق، مشکلات اقتصادی تأمین هزینه‌های زندگی، مشکلات حضانت و دیدار فرزند و

با توجه به تحلیل داده‌های مرتبط با آسیب‌های حیطه خانوادگی که در جدول شماره ۴ قابل مشاهده است، این آسیب‌ها شامل ۲۸ مقوله، ۱۲ کد باز و ۳ کد محوری است. تجزیه و تحلیل داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد که یکی از چالش‌های اساسی زنان مشارکت کننده نبود حمایت عاطفی، مالی و روانی لازم از سوی خانواده بوده است، این مشکل در خصوص زنان مطلقه‌ای که دارای فرزند هستند و حضانت فرزند را پذیرفته‌اند ملموس‌تر بوده است (بیش از ۸۰ درصد زنان حضانت بچه‌ها را قبول کرده‌اند)، یکی از شاخص‌های که مصاحبه‌ها نشان می‌داد این بود که زنانی که از حمایت خانواده برخوردار بودند، بهتر می‌توانستند از پس مشکلات برآیند و سازگاری بهتری را با شرایط پس از طلاق از خود نشان می‌دادند و کمتر از طلاق به عنوان یک بحران یاد می‌کردند و حتی به مشکلات عاطفی و روانی کمتری نیز مبتلا بودند.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش تجارب زیسته زنان مطلقه استان همدان به شیوه کیفی مورد بررسی قرار گرفته است، در این بخش یافته‌های حاصل از این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج نشان داد به‌طور کلی مشکلات زنان مطلقه بر اساس تجربه زیسته آن‌ها به سه حیطه: مشکلات فردی، مشکلات فرهنگی و مشکلات خانوادگی تقسیم می‌شود.

در حیطه فردی نتایج نشان داد با طلاق تمامی ابعاد زندگی فردی زن مطلقه درگیر می‌شود، به‌طوری‌که احساسات، افکار، اعمال، باورها و فیزیولوژی آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این زنان به دلیل زخم‌های ناشی از طلاق خود، وضعیت بودن در زمان حال را به فراموشی می‌سپارند و همواره یا به گذشته خود نظر می‌کنند که با درگیری فکری و اشتغال ذهنی به گذشته و همسر سابق، احساس پشیمانی، سرزنش خود، افسردگی، احساس خسران در زندگی دست و پنجه نرم می‌کنند و یا ناظر به آینده هستند که با تجربه

4- Whitbourne S -& Halgin R

5- Fukuda

6- Thomas, C & Ryan, M.

1- Acute stress disorder

2- PTSD

3- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

احساس عدم امنیت اجتماعی ازجمله پیامدهای طلاق برای زنان محسوب می‌شود.

نتایج پژوهش آکتر و بگام^۱ (۲۰۱۲) نیز نشان می‌دهد این زنان از انواع مختلف مشکلات روحی رنج می‌برند، علائم موجود در زمینه‌های مختلف عملکرد شامل اختلالات عملکرد روان‌شناختی (مثل ضعف و خستگی، کم‌اشتهایی، اختلالات خواب، سردرد، درد قفسه سینه، سکتة مغزی، کرختی و بی‌حسی)، اختلالات عملکرد حسی (بی‌تفاوتی در تمام طول روز، افسردگی شدید، سرخوردگی، اضطراب، ناراحتی، ناامیدی، افکار خودکشی، اعتمادبه‌نفس و عزت‌نفس پایین)، اختلالات شناختی (افکار غم‌انگیز در مورد بحران‌های زندگی افکار خودکشی)، اختلالات رفتاری (قادر نبودن به انجام کارهای خانگی، از کوره دررفتن برای هر چیز احمقانه، سوء رفتار با اعضای خانواده و بستگان)، اختلالات عملکرد شغلی (سطح علاقه پایین، عدم توانایی مسئولیت‌پذیری، وابستگی به دیگران)، را نشان می‌دهند. مطالعه کورنی و کویونن^۲ (۲۰۱۴) نشان داد پیامدهای اقتصادی منفی طلاق برای زنان بیش از مردان بوده است، به این دلیل که بیشتر مورد تبعیض و نابرابری در دریافت دستمزد و اشتغال واقع می‌شوند.

در حیطه اجتماعی، نتایج پژوهش نشان داد: این زنان احساس ناامنی روانی و مورد سوءاستفاده واقع شدن در جامعه، نگاه منفی جامعه به زنان مطلقه، انگ زنی، مورد بی‌احترامی واقع شدن را تجربه کرده‌اند، این یافته‌ها با یافته‌های پژوهش باسیتی و شاه چراغی (۱۳۹۶) در زمینه تزلزل پایه‌های هویت، و حمایت اجتماعی، انزوی اجتماعی و تنهایی، انگ یا برچسب خوردن از سوی جامعه، احساس طرد شدن از جامعه و تجربه نوعی احساس جدایی، ابتلا به بیماری‌های جسمی و روحی، تشدید مشکلات اقتصادی، عدم امنیت فردی، تعرض به حریم خصوصی و به تبع آن به خطر افتادن امنیت روانی آن‌ها را

به دنبال داشته است، هم‌خوانی دارد. همچنین نتایج پژوهش مکنونن و آبیپ^۳ (۲۰۱۵) در مورد نگرش‌های اجتماعی نسبت به این زنان بر روابط ناخوشایند در داخل خانواده به دلیل انگ اجتماعی طلاق و مشکلات محیط اجتماعی و آزدگی شدید آن‌ها در زندگی بعد از طلاق، احساس سرزنش اجتماعی و شرمساری حاصل از این وضعیت اجتماعی تأکید دارد. این زنان از نظر اجتماعی گرفتار داغ ننگ^۴ هافمن می‌شوند، صفتی که می‌تواند ارزش فردی که حامل آن است را از یک شخص کامل و معمولی به یک شخص لکه‌دار شده و بی‌ارزش تبدیل نماید و محکوم به تحمل سنگینی نگاه دیگران، ترحم‌های بی‌مورد، نیشخندهای زهرآلود و طعنه‌های بی‌رحمانه می‌شوند (همتی، کریمی، ۱۳۹۷) و نگاه منفی جامعه به زنان طلاق بر روابط اجتماعی و سلامت روان آن‌ها اثرات منفی برجای می‌گذارد (کاکوکسن^۵، ۲۰۱۶).

در حیطه خانوادگی نتایج پژوهش نشان داد: نبود حمایت عاطفی، مالی و روانی لازم از سوی خانواده را تجربه می‌کنند، احساس سربار بودن یکی دیگر از مشکلات این زنان بود، این مشکل در خصوص زنان مطلقه‌ای که دارای فرزند هستند و حضانت فرزند را پذیرفته‌اند ملموس‌تر بوده است. این یافته‌ی پژوهشی با پژوهش باسیتی و شاه چراغی (۱۳۹۶) در زمینه‌ی زنان فرزنددار که مسئولیت فرزند خود را به عهده داشته‌اند و در تأمین نیازهای روحی و مالی فرزند خود مسئولیت مضاعف را احساس می‌کردند و ایفای هم‌زمان نقش پدری و مادری برای فرزند خود را عهده‌دار بودند هم‌خوانی داشت، در همین زمینه نتایج پژوهش آریکان (۱۹۹۶) نشان داد شرکت‌کنندگان در پژوهش، طلاق را به عنوان یک مشکلی انگاشته‌اند که بدترین اثر آن بر روی کودکان است، به‌طوری‌که فرزندان خانواده‌های طلاق ناکامی بیشتری را تجربه می‌کنند (کاکوکسن، ۲۰۱۶).

4- Stigma
5- Küçükşen, K.

1- Akter, M. & Begum, R.
2- Corinne, w. & Koivunen, J
3- Mekonnen Abebe, Y.

یافته‌های این پژوهش برای ارائه خدمات به این گروه اجتماعی برنامه‌ریزی منسجم‌تری داشته باشند و زمینه‌های حمایت‌های مالی، عاطفی و اجتماعی آن‌ها را فراهم نمایند. پیشنهاد پژوهشی: پیشنهاد می‌گردد در دیگر استان‌ها نیز پژوهش‌هایی مشابه این پژوهش انجام گیرد.

تقدیر و تشکر

از مددجویان سازمان بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) استان همدان که در این پژوهش با نگارندگان همکاری نمودند، سپاسگزاریم.

منابع

۱. ابوالمعالی، خدیجه. (۱۴۰۰). پژوهش کیفی از نظریه تا عمل. تهران: نشر علم.

کتاب- <https://www.gisoom.com/book/1824531/>

/پژوهش-کیفی-از-نظریه-تا-عمل

۲. باسیتی، شاه چراغی. (۱۳۹۶). فهم مشکلات اجتماعی طلاق از منظر زنان مطلقه شهرستان شهریار. فصلنامه علمی- تخصصی دانش انتظامی غرب استان تهران، ۱۴، ۳۶(۴)-۵۳-۴۴.

<https://www.sid.ir/paper/844732/fa>

۳. بنی‌هاشمی، فریبا سادات، علی مندگاری، ملیحه، کاظمی پور، شهلا و غلامی فشارکی، محمد. (۱۴۰۰). بررسی علل، پیامدها و راهکارهای کاهش طلاق در ایران با رویکرد دلفی فازی. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۷، ۱، ۲۳۲-۱۹۵.

<https://doi.org/10.22067/social.2021.59083.0>

۴. هالی، جی. (۱۳۹۹). روان‌درمانی خانواده. ترجمه باقر ثنائی. تهران: انتشارات امیرکبیر. تاریخ انتشار اثر به زبان اصلی، ۱۹۷۶.

<https://www.gisoom.com/book/1102114/> کتاب-روان-

درمانی-خانواده-متن-کامل/

به‌طورکلی می‌توان نتیجه گرفت که زنان مطلقه پس از طلاق به علت باورهایی که نسبت به نگرش منفی جامعه و حتی «تفسیر منفی نگاه اطرافیان» نسبت به خود پیدا می‌کنند، یک دیوار و حصار نامریی به دور خودش می‌تند و خودشان را از اجتماع و تعاملات اجتماعی دور می‌نمایند، به همین نسبت جامعه و اطرافیان هم به خاطر نوع نگاهی که به این زنان دارند به این محدود شدن دامن می‌زنند، این نگرش و رفتار منفی جامعه مجدداً تأییدی بر باورهای زنان مطلقه نسبت به این موضوع می‌شود که «جامعه با زن مطلقه بدرفتاری و بی‌احترامی می‌کند»، و این عامل نیز به این محدود شدن دامن می‌زند و فشار مضاعف روانی را به آن‌ها تحمیل می‌نماید، درواقع این زنان در این زمینه مجدداً گرفتار مشکلاتی می‌شوند که در نظام خانواده قبلی خود داشتند و این وضعیت با نگرش علّیت حلقوی^۱ و نگرش سیستمی قابل تبیین بود، لذا نه می‌توان رفتارهای اطرافیان و جامعه را در این انزوا و محدود شدن عامل اصلی دانست و نه خود فرد را، این فرآیند دوسویه موجب ایجاد بخش عمده مشکلات پس از طلاق این زنان می‌شود، وقتی خود فرد از خودش نمی‌تواند حمایت کند، جامعه نیز طبیعتاً کاری برایش انجام نمی‌دهد و این چرخه‌ی معیوب موجب تشدید مشکلات زنان مطلقه می‌شود.

یکی از محدودیت‌های پژوهش باوجود کاربری روش‌های مشاوره‌ای جهت ایجاد ارتباط حسنه با مشارکت‌کنندگان در پژوهش، عدم تمایل مشارکت‌کنندگان در افشای همه‌ی مسائل شخصشان بود.

پیشنهاد کاربردی: پیشنهاد می‌گردد یافته‌های پژوهش حاضر به‌صورت یک بسته آموزشی به زنان در آستانه طلاق ارائه گردد، تا با آگاهی از وجود این مشکلات در دنیای پس از طلاق، نسبت به جستجوی راه‌های حفظ زندگی مشترک و یا استفاده از خدمات مشاوره‌ای تعارضات زناشویی در جهت حفظ زندگی مشترک خود و انعطاف-پذیری بیشتر در روابط زناشویی بکوشند. همچنین پیشنهاد می‌گردد متولیان امور اجتماعی و حوزه زنان با استفاده از

۵. حفاریان، لیلا، کجیاف، محمدباقر و کامکار، منوچهر. (۱۳۸۸) مقایسه کیفیت زندگی و ابعاد آن در زنان مطلقه و غیر مطلقه و رابطه آن با ویژگی‌های جمعیتی شناختی در شهر شیراز. مجله دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان، (۱۱)، ۴۱، ۶۸.
<https://www.sid.ir/paper/163898/fa>
۵. حیاتی، مژگان و سلیمانی، شهلا. (۱۳۹۷). پیامدهای طلاق برای فرد مطلقه: یک مطالعه کیفی. روانشناسی، ۷، ۱۱، ۲۷۳-۲۸۸.
۶. خیراللهی، محمد، جعفری، اصغر، قمری، محمد و باباخانی، وحیده. (۱۳۹۸). طراحی مدل پیش‌بینی انعطاف‌پذیری شناختی بر اساس تحلیل روند تغییرات چرخه زندگی در زوجین متقاضی طلاق. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۰(۳۹)، ۱۵۷-۱۸۰.
<https://doi.org/10.22054/qccpc.2019.41666.2134>
۷. رضاپور نصرآباد، رفعت. (۱۳۹۶). معیارهای اعتبار و پایایی در پژوهش‌های کیفی. مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت، ۶(۴)، ۴۹۹-۴۹۳.
<https://www.sid.ir/paper/215481/fa>
۸. ویتبورن، کی، وی و هالچین، پی، آر. (۱۳۹۵). آسیب‌شناسی روانی. ترجمه یحیی سید محمدی. تهران: روان. (تاریخ انتشار به زبان اصلی، ۲۰۱۴).
<https://ravabook.ir/%D8%A2%D8%B3%DB%8C%D8%A8-%D8%B4%D9%86%D8%A7%D8%B3%DB%8C-%D8%B1%D9%88%D8%A7%D9%86%DB%8C-%D8%A7%D8%AB%D8%B1-%D9%87%D8%A7%D9%84%D8%AC%DB%8C%D9%86-%D9%88%DB%8C%D8%AA%D8%A8%D9%88%D8%B1%D9%86-%D8%AA%D8%B1%D8%AC%D9%85%D9%87-%DB%8C%D8%AD%DB%8C%DB%8C-%D8%B3%DB%8C%D8%AF-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF%DB%8C-%D9%85%D8%AA%D9%86%DA%A9%D8%A7%D9%85%D9%84-%D8%AC%D9%84%D8%AF-1-%D9%88-2%D9%88%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%86%D9%87%D9%85>
۹. روشنی، شهره، تافته، مریم و خسروی، زهره. (۱۳۹۸). فرا تحلیل پژوهش‌های طلاق در ایران در دو دهه اخیر (۱۳۷۷-۱۳۹۷) و ارائه راهکارهای کاهش طلاق و
- پیامدهای منفی آن برای زنان و فرزندان. زن در توسعه و سیاست، ۱۷، ۴، ۶۷۴-۶۵۳.
<https://www.sid.ir/paper/fa381285>
۱۰. جی، تریسی، سارا. (۱۳۹۴). روش‌های تحقیق کیفی. ترجمه حسین خنیفر و طاهره منیری شریف. تهران: کتاب مهربان. (تاریخ انتشار اثر به زبان اصلی، ۲۰۱۳).
<https://www.gisoom.com/book/11184424/-کتاب-روش-های-تحقیق-کیفی>
۱۱. کریمی، صدیقه و نصر، احمد رضا. (۱۳۹۱). روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌های مصاحبه‌ی کیفی. مجله پژوهش، ۴(۱۸۹).
۱۲. گواهی، زهرا. (۱۳۹۶). بررسی حقوق زنان در مساله طلاق. تهران: پژوهشکده باقر العلوم.
<https://pajohesh.nashriyat.ir/node/105>
۱۳. محقق داماد، مصطفی. (۱۳۹۳). ازدواج در اسلام. ترجمه احمد جنتی. قم: انتشارات الهادی.
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
۱۴. سازمان ثبت احوال (۱۴۰۱). خبر آنلاین.
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
۱۵. همتی، رضا و کریمی، معصومه. (۱۳۹۷). زنان مطلقه و تجربه سرپرستی خانوار (یک پژوهش کیفی) نمونه موردی زنان مطلقه سرپرست خانوار شهر فارس. پژوهشنامه زنان، ۹(۲۴)، ۱۸۱-۲۱۱.
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
۱۶. یاریگر روش، مهیا (۱۴۰۱). تجربه زیسته زنان از زندگی خود و فرزندانشان پس از طلاق. مجله فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۱۳(۵۰)، ۲۷۴-۲۵۳.
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/169954/-کتاب-بررسی-حقوق-زنان-در-مساله-طلاق-بر-اساس-احکام-فقه-و-قانون-مدنی-جمهوری-اسلامی-ایران>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
<https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام>
<https://www.khabaronline.ir/news/1783998>
<https://ensani.ir/fa/article/3865007/>
[https://www.gisoom.com/book/11](https://www.gisoom.com/book/11001070/-کتاب-ازدواج-در-اسلام)

17. Akter, M. & Begum, R. (2012). Mental health problems of women undergoing divorce process. *Journal of biological science*, 21(2), 191-196.
DOI: [10.3329/dujbs.v21i2.11517](https://doi.org/10.3329/dujbs.v21i2.11517).
18. Corinne, w. & Koivunen, J. (2014). The complex nature of serving divorced and separated women: A qualitative analysis of needs and service provision. Families in society: *The journal of contemporary social services*, 95 (4), 245 -252.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1606/1044-3894.2014.95.34>.
19. Parker, G. Durante, K. M. Hill, S. E. & Haselton, M. G. (2021). Why women choose divorce: An evolutionary perspective. *Current opinion in psychology*.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352250X21001299>
20. Hisham Saleh, R. & Luppigini, R. (2017). Exploring the challenges of divorce on Saudi women. *Journal of family history*, 42 (2). 184 -198.
<https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0363199017695721>.
21. Küçükşen, K. (2016). Being a divorced woman in a patriarchal society: Example of Konya. *The journal of international social research*, 44 (9), 826- 833.
<https://www.researchgate.net/publication/313785872>
22. Lorenz, O.F. & Wickrama, S., K A. & Conger, D.R. & Elder, H.G. (2006). The Shor Divorce on Women's Midlife Health, *Journal of Health and Social Behavior* 47 (2), 111-125.
DOI: [10.1177/002214650604700202](https://doi.org/10.1177/002214650604700202).
23. Mohi, G. (2015). Positive outcomes of divorce: A multi-method study on the effects of parental divorce on children. The University of Central Florida Undergraduate Research Journal, 7(2): 49-62.
<https://stars.library.ucf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2600&context=honorstheses1990-2015>
24. Thomas, C. & Ryan, M. Women's perception of the divorce experience: A qualitative study. *Journal of divorce & remarriage*, 49 (3/4), 210-224.
<https://psycnet.apa.org/record/2008-18003-002>.